

TALABALARNING NUTQIY-KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA IFODALI O'QISHNING ROLI

Aminova Mavjuda Toshpo'latovna

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Filologiya kafedrası katta o'qituvchisi

mavjudaaminova@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada «Ifodali o'qish praktikumi» fanini o'qitish jarayonida talabalarning nutqiy-kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning samarali usullari tahlil qilinadi. Ifodali o'qishning talabalarda to'g'ri talaffuz, mantiqiy va so'z urg'usidan foydalanish, intonatsiya, pauza, temp, ritm, ovoz temбри hamda emotsional ifodalilik kabi ko'nikmalarni shakllantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Tadqiqotda matnni lingvistik va badiiy tahlil qilish, audio-video materiallardan foydalanish, rolli o'qish, «mikrofon», «ifodali o'qish laboratoriyasi», o'z-o'zini baholash va o'zaro baholash kabi interaktiv metodlarni qo'llash imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Ifodali o'qishni raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalash talabaning mustaqil ishlash, o'z nutqini tahlil qilish va kommunikativ vaziyatga moslashtirish qobiliyatini kuchaytirishi asoslanadi. Natijada ifodali o'qish faqat badiiy matnni ovoz chiqarib o'qish emas, balki talabaning kasbiy va kommunikativ kompetensiyasini shakllantiruvchi kompleks amaliy jarayon ekani xulosa qilinadi.

Kalit so'zlar: ifodali o'qish, nutqiy kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, intonatsiya, pauza, urg'u, temp, ritm, interaktiv metodlar, raqamli texnologiyalar.

Abstract

The article analyzes effective methods of developing students' speech and communicative competence in the course "Practicum in Expressive Reading". The study focuses on the role of expressive reading in developing correct pronunciation, logical and lexical stress, intonation, pauses, tempo, rhythm, voice quality and emotional expressiveness. Particular attention is paid to linguistic and literary text analysis, audio and video materials, role-based reading, interactive learning methods, self-assessment and peer assessment. The article also examines the possibilities of integrating expressive reading with digital educational technologies. Such integration allows students to record, analyze and improve their own speech, while developing independent learning skills and communicative flexibility. The study argues that expressive reading should not be viewed merely as an oral reproduction of a literary text. It is a complex practical process that contributes to the development of future specialists' professional speech, communicative competence, aesthetic perception and public speaking skills.

Keywords: expressive reading, speech competence, communicative competence, intonation, pause, stress, tempo, rhythm, interactive methods, digital technologies.

KIRISH

Bugungi oliy ta'lim tizimida bo'lajak filolog va til-adabiyot o'qituvchisidan faqat nazariy bilimga ega bo'lish emas, balki o'z fikrini ravon, aniq, ta'sirchan va mantiqiy ifodalay olish qobiliyati ham talab etiladi. Ayniqsa, pedagogik faoliyatda o'qituvchining og'zaki nutqi ta'lim samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, «Ifodali o'qish praktikumi» fani talabalarning kasbiy nutqini shakllantirishda muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Ifodali o'qish badiiy matn mazmuni va estetik mohiyatini ovoz, intonatsiya, urg'u, pauza, temp, ritm va emotsional ifodalilik vositalari orqali tinglovchiga yetkazish jarayonidir. Z. Masharipovanning «Ifodali o'qish

praktikumi» darsligida ham ifodali o'qishning maqsad va vazifalari, nutq a'zolari harakati, urg'u, intonatsiya, temp, ritm hamda she'riy va nasriy matnlarni ifodali o'qish masalalari qamrab olingan.

Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim jarayonida mazkur fanni an'anaviy «o'qituvchi o'qiydi – talaba takrorlaydi» tamoyili asosida tashkil etish yetarli emas. Talaba matnni mustaqil tahlil qilishi, uning mazmuniy va emotsional qatlamlarini aniqlashi, o'z ijrosini baholay olishi hamda raqamli vositalar yordamida nutqini takomillashtirishi lozim.

MATERIALLAR VA USULLAR

Tadqiqot obyekti sifatida oliy ta'lim muassasalarida «Ifodali o'qish praktikumi» fanini o'qitish jarayoni olindi. Tadqiqotda kuzatish, qiyosiy tahlil, pedagogik eksperiment, matn tahlili, suhbat, talabalarning amaliy topshiriqlarini tahlil qilish kabi usullardan foydalanish mumkin.

Ifodali o'qishni o'rgatishda, birinchi navbatda, **matnni anglash – tahlil qilish – ovoziy ifodalash – qayta baholash** bosqichlariga asoslangan tizimni shakllantirish maqsadga muvofiq.

1-jadval.

Bosqich	Talaba faoliyati
1. Matnni anglash	Mazmun va g'oyani aniqlaydi
2. Lingvistik tahlil	Urg'u, pauza, intonatsiyani belgilaydi
3. Ifodali ijro	Matnni ovoziy ifodalaydi
4. Raqamli qayd	O'z ijrosini audio/video shaklda yozib oladi
5. Tahlil	Kamchilik va yutuqlarni aniqlaydi
6. Qayta ijro	Matnni takomillashtirilgan holda o'qiydi

Bunday yondashuv talabani faqat o'qish texnikasini emas, balki refleksiv va kommunikativ qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ifodali o'qish jarayonida talabani nutqiy mahoratini shakllantiruvchi asosiy vositalardan biri **intonatsiyadir**. Bir xil jumlaning turli intonatsiya bilan o'qish orqali uning mazmuniy va pragmatik xususiyati o'zgarishi mumkin. Shu sababli talabalarga bir matnning xabar, savol, hayrat, iltimos, e'tiroz, ishonch va ikkilanish ohangida o'qish kabi amaliy topshiriqlarni berish samarali natija beradi.

Masalan:

«Siz ham borasiz.»

Ushbu gap xabar intonatsiyasida o'qilganda bir ma'no, savol ohangida o'qilganda boshqa kommunikativ mazmun, hayrat yoki ishonchsizlik bilan aytilganda esa yana boshqa emotsional-pragmatik ma'no kasb etadi.

Demak, ifodali o'qishni o'rgatish jarayonida **punktuatsiya belgilarini intonatsion vositalar bilan bog'liq holda o'rganish** alohida ahamiyatga ega. Bu yondashuv talabaga yozma matnning og'zaki nutqqa aylantirish mexanizmlarini anglash imkonini beradi.

Ifodali o'qish praktikumida quyidagi interaktiv texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq:

1. «Ifodali o'qish laboratoriyasi»

Talaba tanlangan matnning avvalo oddiy tarzda, keyin esa ifodali o'qiydi va har ikki variantni audio shaklda yozib oladi. Keyin o'z ijrosini tahlil qiladi.

2. «Bir matn – uch obraz»

Bir matn uch xil emotsional holatda o'qiladi: quvonch, qayg'u va hayajon. Bu usul ovoz tembi, temp va intonatsiyaning mazmun ifodalashdagi rolini anglashga yordam beradi.

3. Rolli o'qish

Dialogik matnlar personajlar o'rtasida taqsimlanadi. Har bir talaba qahramonning yoshi, xarakteri, ruhiy holati va maqsadidan kelib chiqib nutqini ifodalaydi.

4. «Mikrofon»

Talaba qisqa badiiy matnni auditoriya oldida mikrofon orqali o'qiydi. Bunda ovoz balandligi, talaffuz, pauza, temp va auditoriya bilan kontakt baholanadi.

5. O'z-o'zini baholash

Talabaga quyidagi mezonlar asosida o'z ijrosini baholash topshiriladi:

- talaffuzning aniqligi;
- urg'udan to'g'ri foydalanish;
- pauzalarning o'rinaliligi;
- intonatsiya;
- ovoz tembri;
- o'qish sur'ati;
- emotsional ta'sirchanlik;
- matn mazmuniga moslik.

Bu usul talabada refleksiv yondashuvni shakllantiradi.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish

Zamonaviy ta'lim sharoitida smartfon, audio yozuv, videokamera va ovoz tahlili vositalaridan foydalanish ifodali o'qish mashg'ulotlarining amaliy samaradorligini oshiradi.

Talaba o'z ijrosini videoga olib, keyin quyidagi savollar asosida tahlil qilishi mumkin:

Mening ovozim yetarlicha aniq eshitildimi?

Qaysi joyda pauza noto'g'ri qo'yildi?

Qaysi so'zlarga mantiqiy urg'u tushishi kerak edi?

Ovoz tembri matn mazmuniga mos keldimi?

Matnning emotsional ta'siri tinglovchiga yetkazildimi?

Bunday yondashuv talabani passiv ijrochidan **o'z nutqini mustaqil tahlil qila oladigan faol subyektga** aylantiradi.

Zamonaviy adabiyot o'qitish metodikasida ham badiiy matnni tahlil qilish va zamonaviy metodlardan foydalanishga alohida e'tibor qaratiladi.

Ifodali o'qishning yana bir muhim jihati — uning **kasbiy kompetensiya** bilan bog'liqligidir. Bo'lajak o'qituvchi uchun ifodali o'qish ko'nikmasi dars jarayonida badiiy matnni o'qib berish bilan cheklanmaydi. O'qituvchining ovoz tembri, nutq sur'ati, pauzadan foydalanishi, auditoriyaga ta'sir o'tkazishi va emotsional holatni boshqara olishi ta'lim jarayonining muhim komponentlaridir.

Shu ma'noda, «Ifodali o'qish praktikumi»ni **nutq texnikasi + badiiy tahlil + kommunikativ kompetensiya + raqamli texnologiyalar** integratsiyasi asosida tashkil etish yuqori samara beradi.

XULOSA

«Ifodali o'qish praktikumi» fani talabalarning nafaqat badiiy matnni to'g'ri va ta'sirchan o'qish, balki professional nutq va kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish uchun ham katta imkoniyatlarga ega.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Ifodali o'qish talabaning talaffuz, urg'u, intonatsiya, pauza, temp va ritm ko'nikmalarini kompleks ravishda rivojlantiradi.
2. Badiiy matnning mazmuniy va emotsional xususiyatlarini tahlil qilish ifodali ijroni sifat jihatdan yaxshilaydi.
3. Rolli o'qish, «Ifodali o'qish laboratoriyasi», «Mikrofon», o'z-o'zini baholash kabi interaktiv usullar talabaning mashg'ulotdagi faolligini oshiradi.
4. Audio va video texnologiyalaridan foydalanish talabaga o'z nutqini eshitish, ko'rish, tahlil qilish va takomillashtirish imkonini beradi.
5. Ifodali o'qishni zamonaviy pedagogik va raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalash bo'lajak filolog va o'qituvchilarning kasbiy-

kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi.

Shunday qilib, ifodali o'qishni o'qitishda asosiy maqsad faqat «chiroyli o'qish»ga o'rgatish emas, balki matn ma'nosini anglash, muallif pozitsiyasini his qilish, uni ovoziy vositalar orqali tinglovchiga ta'sirchan yetkazish va o'z nutqini mustaqil nazorat qila oladigan kompetent shaxsni shakllantirishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Masharipova Z. **Ifodali o'qish praktikumi.** – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2011. – 168 b.
2. Husanboyeva Q., Niyozmetova R. **Adabiyot o'qitish metodikasi.** – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022. – 392 b.
3. Yo'ldoshev Q., Yo'ldosh M. **O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi.** – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. – 408 b.
4. To'xliyev B. **Adabiyot o'qitish metodikasi.** – Toshkent: Yangi avlod, 2006.
5. **O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi:** o'quv-uslubiy materiallar.
6. Mahmudov, N. Til va jamiyat. – Toshkent, 2010.
7. Crystal, D. Language and the Internet. – Cambridge University Press, 2006.
8. Fishman, J. Sociolinguistics. – Rowley: Newbury House, 1972.
9. Shoniyazova Gulshoda Baxromovna. Nutq aktlari nazariyasida punktuatsiyaning roli. Analysis of modern science and innovation. -Vol, 1. No 9 (2025), 2025-yil.